

УДК 811.161.2'373.7

Ю. М. Григорович

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПОЛІТИЧНИЙ АФОРИЗМ»

Григорович Ю. М. Основні підходи до витлумачення поняття «політичний афоризм».

У статті окреслено лінгвістичний статус політичної афористики, досліджено появу терміна «політична афористика», виявлено особливості його функціонування в політичному дискурсі. Крізь призму політичної афористики витлумачено поняття «політичний афоризм». Акцентовано, що розуміння поняття «політичний афоризм» залежить від потрактування політичного дискурсу. Запропоновано дефініцію поняття «політичний афоризм», з'ясовано його семантичне наповнення.

Ключові слова: афористика, політична афористика, політичний дискурс, політичний афоризм.

Григорович Ю. Н. Основные подходы к определению понятия «политический афоризм».

В статье исследуется лингвистический статус политической афористики, прослеживается становление термина «политическая афористика», устанавливаются особенности его функционирования в политическом дискурсе. Через призму политической афористики определяется понятие «политический афоризм». Акцентируется внимание на том, что определение термина «политический афоризм» зависит от понимания политического дискурса. Предлагается дефиниция понятия «политический афоризм», выясняется его семантическое наполнение.

Ключевые слова: афористика, политическая афористика, политический дискурс, политический афоризм.

Grygorovych Yu. M. The main approaches to the interpretation of the term “political aphorism”

The article represents aphorism as a short, precise expression that transmits a generalized, complete thought of instructive or cognitive content in a laconic form. The paper reveals that O. Shaigal introduces the term “political aphoristic”. Political aphoristic is considered to be language reflexes of political communication, a cultural trace, an active agent of political communication leaves in the language. The concept of “political aphorism” is characterized through the prism of political aphoristic. The article researches the appearance of

the term “political aphorism” is associated with N. Bazhalkina. The paper points at the fact that understanding of the term “political aphorism” depends on the interpretation of political discourse. N. Bazhalkina observes that the aphorism reflects the political discourse in the unity of the two sides: the material (events and phenomena belong to the sphere of politics) and the abstract philosophical (reflection of the realities of human existence).

The definition of the term “political aphorism” is proposed. The thorough analysis demonstrates that political aphorism criticizes, deeply comprehend social and political events, accumulate public consciousness in a didactic or ironic form, using different ways of expressive means and stylistic devices. According to our understanding, politically conscious versions of the population, such as writers, journalists, public figures etc. Can join the dialogue with the politics in the form of aphorisms. Its semantic content is found. The understanding of social and political life is built in the consciousness of the individual in the system of concepts: “power”, “state”, “nation”, “politics”, “democracy”, “people”, “law” etc. The internal content of aphorisms reflects the actual events of the current political situation. The subsystem of aphoristic is heterogeneous, functioning in a particular system. The following genres are distinguished: aphorism, proverb, maxim, title, slogan, motto, program statement, phrase-symbol, index-phrase. The paper also indicates such functions of political aphorism as modeling, regulatory, didactic, argumentative, regulatory, predictive and expressive etc.

Key words: aphorism, political aphoristic, political discourse, political aphorism.

Мова, як відомо, є сховищем колективного досвіду людства. Цей досвід фіксується в семантиці стійких виразів, у прецедентних текстах, що визначають належність людей до тієї чи тієї культури й етносу. Особливу роль у передачі колективної й індивідуально-авторської мудрості від покоління до покоління відіграють афоризми, які виражають найбільш важливі ідеї у стислій і лаконічній формі. Українська афористика, як і пареміологія загалом, віддзеркалює етнічні цінності й ідеали української лінгвокультурної спільноти, являє собою реалістично відтворену панораму соціального та суспільно-політичного життя.

Звідси, відповідно, і науковий інтерес до проблем пареміології загалом та афористики зокрема (М. Алефіренко, О. Дуденко, В. Калашник, А. Королькова, О. Лабащук, Т. Манякіна, М. Пазяк, Г. Пермяков, Л. Савенкова, Т. Радзівська, Н. Шарманова та ін.). Науковці апелюють до різних аспектів дослідження афористичних висловлень, з-поміж яких вирізняються передовсім структурно-семантичний та стилістичний (В. Калашник, Т. Манякіна, Г. Пермяков, Т. Радзівська, Г. Садова, Л. Сокольська, О. Фадєєва, Н. Федоренко, М. Черкаський та ін.). Їхні дослідження порушували проблеми мовностилістичних та жанрових особливостей афоризмів на джерельному матеріалі різних дискурсів і різних мов (К. Ваганова, С. Гаврин, І. Голубовська, Д. Мальцева, В. Пирогов, Ю. Прохоров, О. Райхштейн, О. Селіванова, А. Тяпкіна, Н. Шарманова), подекуди

торкалися питань філософського й концептуального планів (В. Гонгало, О. Гусейнов, О. Дмитрієва, Ж. Колоїз, Н. Малюга, Н. Шарманова та ін.).

Незважаючи на те, що афоризми неодноразово ставали об'єктом зацікавлення наукової спільноти, їх вивчення не можна вважати вичерпним, оскільки залишилися ще ті питання, які вимагають скрупульозної уваги лінгвістів. З-поміж таких проблемних питань вирізняється сучасна політична афористика, до якої принагідно вже зверталися як зарубіжні, так і вітчизняні вчені різних рангів (Н. Бажалкіна, О. Бабенко, М. Бараняк, О. Губіна, П. Онищенко, К. Патрушева, К. Серажим, В. Чудінова, О. Шейгал та ін.).

Наразі однією з актуальних проблем залишається виявлення лінгвістичного статусу політичного афоризму, з'ясування його ролі в текстовому просторі не лише політичного дискурсу, виявлення функційно-прагматичного потенціалу тих одиниць, які отримують кваліфікацію *політичний афоризм*.

Мета запропонованої статті полягає в тому, аби, окресливши лінгвістичний статус політичної афористики і виявивши особливості його функціонування в політичному дискурсі, витлумачити поняття «політичний афоризм».

Окреслена проблема ускладнюється тим, що до сьогодні залишаються певні труднощі, пов'язані з витлумаченням афоризму як відповідної лінгвоодиниці загалом. Ми не вважаємо за необхідне зупинятися на деталізації підходів до потрактування афористичних висловлень і їх категорійних ознак. Зауважимо лише таке: у сучасній лінгвістичній науці є кілька десятків визначень терміна «афоризм» і жодне з них не претендує на загальноприйнятність. Наповнення відповідного терміна залежить від того, до яких диференційних ознак апелюють науковці, скажімо, авторство, влучність, лаконічність, виразність, автосемантичність, глибинність, узагальненість і т. ін. [6, с. 213].

Попри різнобій тих чи тих наукових позицій науковці сходяться на тому, що афоризм є творчим продуктом носія мови, етносоціуму, який породив відповідний мовний феномен, здатний бути сховищем і каталізатором людської думки, виконувати роль «соціальних коректорів». А відтак студіювання таких феноменів дає змогу виявити лінгвокультурну специфіку мови, мовної свідомості й національну ментальність, а також ціннісні орієнтири українського соціуму, його національний характер і стереотипи поведінки. Загалом не викликає

принципових заперечень потрактування афоризму, подане в енциклопедичному словникові: «Афоризм – це короткий влучний вислів, що передає узагальнену закінчену думку повчального або пізнавального змісту в лаконічно увиразненій формі. Особливість афоризму полягає в тому, що це граматично стисле й водночас вичерпне визначення предмета чи ситуації, яке конденсує набутий досвід суспільного життя, реальності, що оточує людину» [5, с. 38].

Наукові джерела засвідчують те, що появою терміна «політична афористика», який, цілком очевидно, пов'язаний із терміном «політичний афоризм», варто завдячувати дослідниці семіотики політичного дискурсу О.Шейгал, праці якої стали науковим підґрунтям для становлення політичної лінгвістики й сприяли появі низки наукових здобутків (О. Михальова, О. Патрушева, Г. Селезньова, Л. Синельникова та ін.).

Розглядаючи в одному з розділів своєї дисертаційної праці категоризацію світу політики у знаках політичного дискурсу, дослідниця акцентує на таких моментах, як-от: типологія знаків політичного дискурсу, функцій на структура семіотичного простору, міфи і міфологеми в політичному дискурсі. На окрему увагу вченої заслуговує політична афористика, її жанри та функції. Вона зазначає: «Значне місце в семіотичному просторі політичного дискурсу посідає афористика, що фіксує у своїй семантиці широкий пласт знань, які відображають досвід буття Homo politicus. Політичну афористику розглядають як мовні рефлексії політичної комунікації, як культурний слід, що залишає в мові той чи той активний агент політичної комунікації – це вислови політичних діячів, фрази і висловлення, які стали популярними і тому відтворюються, увійшли у фонд прецедентних висловлень тієї чи тієї лінгвокультури» [8, с. 207]. Покликаючись на свої попередників, О. Шейгал зазначає, що критерій прецедентності уможливорює широкий підхід до афористики, який дає змогу «використовувати як джерело матеріалу словники політичних цитат, де представлено одиниці досить різноманітні за змістовими, формальними і функційними ознаками» [8, с. 207–208].

Політична афористика є знаковим феноменом, оскільки, як справедливо зауважує мовознавець, характеризується відтворюваністю. Звідси, відповідно, і її кваліфікація як особливої підсистеми знаків політичного дискурсу, план змісту яких являє собою судження про політику [8, с. 208]. Заслуговує на увагу і те, що дослідниця робить

загалом успішну спробу виокремити в межах політичної афористики різні жанри: власне афоризм, прислів'я, максима, заголовок, лозунг, девіз, програмна заява, фраза-символ, індексальна фраза [8, с. 208]. Підсистема політичної афористики досліджується в аналізованій праці з урахуванням таких чинників, як-от: характер референції, статус прецедентності, ілюкутивна сила, ступінь дейктичності, функцій на орієнтація. Упадає в око те, що автор не послуговується поняттям «політичний афоризм» на відміну від, скажімо, «політична максима».

Термін «політичний афоризм», вочевидь, уводить у науковий обіг послідовниця О. Шейгал Н. Бажалякіна, яка досліджувала лексико-семантичну специфіку політичних афоризмів загалом [2], їх окремі тематичні групи [4], афористичність як засіб мовного впливу в політичному дискурсі на матеріалі виступів американських, британських і російських політиків [1]. Аналізуючи лексико-семантичні складники політичних афоризмів в англійській і російській мовах, вона зауважує: «Досліджуючи дійсність політичного дискурсу, афоризм відображає його існування в єдності двох сторін – матеріальної (події та явища належать до сфери політики) й абстрактно-філософської, що відображає реальність людського буття. З одного боку, політичні афоризми, подібно до афоризмів інших груп, характеризують загальні для всього людства культурно значущі концепти, формують позитивне ставлення до світових духовних цінностей, з іншого, – відображають специфіку сприйняття дійсності політичного дискурсу» [2, с. 120].

Однак ґрунтовного потрактування поняття «політичний афоризм», попри те, що авторка послуговується відповідним терміном, ми не знаходимо. Більший акцент зроблено на афористичності як такій або афористичності в політичному дискурсі («...афористичність передбачає використання афоризмів або інших одиниць, що вирізняються подібними характеристиками і роблять висловлену думку яскравою і лаконічною», а в межах політичного дискурсу афористичність слід розглядати як «симбіоз індивідуально-авторських афористичних одиниць, створених політиками під час своїх виступів, і прецедентних висловлень, до яких зараховують чужі афоризми, прислів'я і приказки, цитати із Біблії, художньої літератури, із фільмів та інших джерел» [1, с. 3]).

У праці «Роль афористичності в політичному дискурсі», що вийшла перед захистом кандидатської дисертації, наявне частково відмінне потрактування афористичності («насичення мовлення власне афоризмами, афористичними висловленнями, влучними висловами

образного або узагальнювального характеру, цитатами, висловленнями в непрямій мові з покликаннями на їх джерело, питальними та риторичними конструкціями, девізами, закликами, індексальними фразами і програмними заявами» [3, с. 64].). До того ж у цій статті функціонує й термін, запропонований О.Шейгал, «політична афористика» («Під політичною афористикою ми розуміємо сукупність висловлень і суджень, внутрішній зміст яких стосується безпосередньо політичної сфери» [3, с. 64]). Остання витлумачення, як нам видається, є цілком прийнятним. Імпонує нам і інше твердження вченої, а саме: «Необхідно зазначити, що відмінною ознакою політичних афоризмів є новизна та оригінальність думки. Дослідження демонструють, що для таких афоризмів властиве домінування суб'єктивності, агітаційний «підтекст», лестощі, маніпулятивність – здатність у певному контексті впливати на слухача завдяки зовнішньому оформленню і внутрішньому змісту. Політичні афоризми тяжіють здебільшого до АВ, оскільки зазвичай це не власне афоризми, а висловлення, у яких наявна афористичність» [3, с. 64–65] (пор.: «Диференційними ознаками політичних афоризмів є: високий ступінь впливу, агітаційний підтекст, новизна, маніпулятивність, лестощі, оригінальність думки. У політичному мовленні простежується тенденція до використання не самого афоризму, а висловлення з елементом афористичності» [9]).

Не знаходимо вмотивованого витлумачення терміна «політичний афоризм» і у працях іншої послідовниці О.Шейгал О. Патрушевої, яка студіювала афоризми, засвідчені в політичному дискурсі, крізь призму лінгвокультурологічного та функційно-прагматичного аспектів [7].

В авторефераті кандидатської дисертації здобувач наукового ступеня відштовхується від визначення поняття «мовленнєвий (індивідуальний) афоризм», розуміючи його як «спонтанну мовотворчість конкретного автора, представлену у вигляді висловлення, що характеризується лаконічністю, завершеністю, виразністю, узагальненістю, парадоксальністю, вирізняється влучністю форми, на синтаксичному рівні являє собою речення або кілька речень і не зафіксоване в лексикографічних джерелах» [7, с. 3]. У подальшому викладі з'являється і конкретизація: «фіксує особливості мовної особистості як носія культурно-мовних і комунікативно-діяльнісних цінностей, які, будучи ядром у структурі національної культури, формуються на основі суспільної практики, індивідуальної діяльності

мовної особистості і в межах певних конкретно-історичних суспільних відносин та форм спілкування людей і являють собою особистісно забарвлене ставлення до світу» [7, с. 4].

Зважаючи на викладене вище, додамо: політичні афоризми не тільки маніпулюють суспільною думкою, що є метою будь-якого політика, а й критикують, глибоко осмислюють соціально-політичні події, акумулюють суспільну свідомість у повчальній або іронічній формі, використовуючи різні способи виразності мови, різні художні тропи та мовні ігри. За нашим розумінням, до діалогу з владою у формі афоризму можуть долучатися політично свідомі версти населення, як-от письменники, журналісти, громадські діячі тощо.

До політичних афоризмів ми зараховуватимемо висловлення видатних особистостей (політиків, громадських діячів, митців і т. ін.), які являють собою логічні, образні судження узагальнювального характеру, оригінальні засоби позначення й номінації суспільно-політичних реалій, визначають загальний напрямок, характер діяльності держави, певного класу або політичної партії, вражають філософським їх осмисленням, передають узагальнену авторитетну для реципієнта думку тієї чи тієї людини.

Систематизацію політичних афоризмів можна здійснювати і з урахуванням того, що в їх основі знаходяться поняттєві категорії, концепти. Уявлення про суспільно-політичне життя реалізується у свідомості індивіда через вузлові концепти «влада»; «державна», «політика», «демократія», «народ», «нація», «закон» і т. ін. Наприклад: *Держава є сукупність окремо взятих урядовців, які надають особистому зиску статус суспільних інтересів.* (С. Скоробагатько); *З дрібної брехні починається велика політика.* (О. Перлюк); *Демократія – це влада корумпованої меншості від імені неосвіченої більшості* (О. Мінько); *Нація, котра мислить про світ і себе в ньому категоріями позиченої мови, неминуче мислить несамотійно* (О. Забужко) тощо. Частина політичних афоризмів містить концепти, що демонструють загальнолюдські цінності («життя», «щастя», «добро», «свобода», «мир», «надія» тощо).

Окрім того, як свідчить дібраний фактичний матеріал, політичні афоризми не є однотипними й у тематичному плані. У такому разі можна диференціювати політичні афоризми, що маніфестують чи то зовнішню (відносини між країнами, взаємодопомога, війна, мир і т. ін.), чи то внутрішню політику (суспільні відносини, економіка,

вибори, відношення народу до влади, майбутнє країни і т.ін.). Внутрішній зміст політичних афоризмів віддзеркалює актуальні для політичного сьогодення події, а для афористичного корпусу тематичну структуру та змістовий потенціал.

Перспективу дослідження політичних афоризмів вбачаємо й у виявленні їхніх функційно-прагматичних особливостей. Принагідно до цієї проблеми зверталися О. Шейгал і О. Патрушева. Остання пов'язує з політичними афоризмами низку функцій, як-от: репрезентативна, регулятивна, акціональна, прогноуюча, дидактична, інтеграції, ідентифікації, експресивна, моделююча, аксіологічна та кумулятивна. Прагматична спрямованість афористичних уможливорює й виокремлення таких функцій політичного афоризму, як моделювальна (здебільшого формують модель політичної ситуації) та регулятивна (регулювання поведінки суб'єктів комунікації).

Отже, у сучасному науковому просторі усталився термін «політична афористика», який зазвичай розглядають у межах політичного дискурсу. Терміном «політичний афоризм» послуговуються рідко. Крім того, наявні витлумачення є неповними, негрунтовними, апелюють до набору окремих диференційних ознак, зазвичай обраних довільно й пояснюваних метою тієї чи тієї наукової праці. Від викінченої теорії політичного афоризму, його потрактування великою мірою залежить і окреслення корпусу фактичного матеріалу, і його систематизація.

Література

1. Бажалкина Н. С. Афористичность как средство языкового воздействия в политическом дискурсе (на материале выступлений американских, британских и российских политиков) : автореф. дис.... канд. филол. наук / Н. С. Бажалкина. – М., 2012. – 22 с.
2. Бажалкина Н. С. Лексико-семантические составляющие политических афоризмов (на материале английского и русского языков) / Н. С. Бажалкина // Вестник МГОУ. Сер. : Лингвистика. – М. : Изд-во МГОУ, 2010. – № 1. – С. 120–125.
3. Бажалкина Н. С. Роль афористичности в политическом дискурсе / Н. С. Бажалкина // Вестник МГОУ. Сер. : Лингвистика. – М. : Изд-во МГОУ, 2009. – № 3. – С. 63–66.
4. Бажалкина Н. С. Тематическая группа «Власть» в политических афоризмах английского и русского языков / Н. С. Бажалкина // Lingua mobilis – Челябинск : Изд-во ЧелГУ, 2011. – № 2 (28). – С. 83–86.
5. Гнатюк І. С. Афоризм / І. С. Гнатюк // Українська мова : Енциклопедія. – К. : Укр. енциклопедія, 2000 – С. 38.
6. Колоїз Ж. В. Афоризми Ліни Костенко як транслятори загальнолюдських цінностей і національних пріоритетів / Ж. В. Колоїз // Філологічні студії : Науковий

вісник Криворізького національного ун-ту : зб. наук. пр. – Вип. 11. – Кривий Ріг, 2014. – С. 210–232.

7. Патрушева Е. В. Лингвокультурологический и функционально-прагматический аспекты афоризмов в политическом дискурсе. : автореф. дис... канд. филол. наук / Е. В. Патрушева. – Ставрополь, 2011. – 19 с.

8. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса : дис. д-ра филол. наук / Е. И. Шейгал. – Волгоград, 2000. – 440 с.

9. Шехмаметьева А. Р. Тематическая классификация афоризмов в континууме англоязычного политического дискурса / А. Р. Шехмаметьева [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://elibrary.ru/item.asp?id=23730567>

Стаття надійшла до редакції 15.06.2017 р.